

Széchenyi és az árnyak

Eörsi István színpadi játéka a Pesti Színházban

A szembenállás, Széchenyi és Kossuth szembenállása annak idején drámára — de szépprózai művekre is — ihletett magyar írókat. Ezek az írások azonban, akár Széchenyi igaza ösztönözte azokat, akár Kossuthé, nem mondanak sokat az utókor számára, mert inkább csak egy eleve eltökélt tételt illusztráltak. S egy illusztratív műnek, ha lehet is pillanatnyi haszna, jövője nincsen.

Németh László drámája, a Széchenyi, bár megírása óta több mint negyedszázad telt el, többek között azért értékes és aktuális morálisan, esztétikailag ma is, mert Széchenyit talán legnagyobb antagonistájával ütközteti: Széchenyivel. A „legnagyobb magyar” Németh drámájának helyszínén, a döblingi magán-elmegyógyintézetben, inkább a művét, mint az életét félti, s a feleségével, fiával, Lonovics érsekkel, kezelőorvosával folytatott beszélgetésekben igazából a tudatában élő „Kossuth”-tal (és „ellen-Kossuth”-tal) csatázik. És a szívét marcangoló önváddal is. De már nem azzal vádolja magát, mint 1848 őszén, vagyis hogy túl sokat tett, hogy „csóvát vetett”, hanem hogy nem tett eleget...

Nem lehetett megkerülni

Eörsi István „groteszk tragédiájá”-ról szólva, Németh László drámájának felemlítését. Hiszen ez a most a Pesti Színházban Horvai István rendezésében bemutatott darab is egyetlen színhelyen, az öreg Széchenyi könyvekkel bélelt, döblingi szobájában játszódik, és éppen úgy, mint a Németh-dráma, röviddel az öngyilkosság előtt. (Habár már végig a házkutatás után.) És Eörsi-nél is szerepel Crescence és Széchenyi Béla, Babarcai báró, a császári udvar spionja, és jelen van — nyomatékosan jelen — egy pszichopata pszichiáter is, ha ugyan nem Goldmarknak hívják is, mint Németh Lászlónál, hanem Goldberg doktornak...

Egy ideig nem is tudni, miről is van itt szó, utánzásról, vagy nagyon finom — olyan rejtett, hogy már alig kitapintható — perbeszállással Németh Lászlóval? Am aztán rá lehet jönni, hogy — bár Eörsi színpadi játéka nem szü-

lehetett volna meg a Széchenyi nélkül — a Széchenyi és az árnyak korántsem plágium, és ellendramának sem nevezhető. Eörsi nem veti fel azt — mint egy tévéjáték írója —, hogy az öngyilkosságra nem készülő Széchenyit fizikailag is Ferenc József rendőrsége ölte meg, és azt sem, hogy Széchenyiben (a *Blick* után, a *Diszharmonie und Blindheit* írása közben) kialakult volna az érdeklődés kora és nemzete leg-

„Főtárgyalás”
(Szivóák György rajza)

nagyobb, részben összebékíthetetlennek látszó és valójában talán csak általa összebékíthető problémái iránt.

Ha Eörsi hőse zavart, viaskodó, s időnként groteszkül viselkedő ember is, semmi esetre sem egy kihunyt szellemű férfit látunk Döblingben a felelősség Németh László-óriási helyén. Itt is, most is Széchenyi Istvánnal van találkozásunk. 1860 tavaszán csakhogy a legnagyobb magyar-

Egy másik nemzedék, egy másik egyéniség, egy másik író szemüvegén át azonban. Azt is mondhatnánk, hogy Eörsi Dürrenmatt eszközeivel keveri Németh László színhelyét és fordulatait, ám azt is, hogy Eörsi — a maga szemléletének erényeivel és problémáival, a maga dramaturgiájának bravúrjaival és görög-tüzeivel — a maga saját, sajátos Széchenyijét szólaltatja meg. Magaénak vállalva Széchenyi árnyait is, természetesen. Akiket — előcsalogatva hőse fejéből és célzaiból — meg is jelenít a színpadon. Például látni egy főtárgyalást, amelynek elnöke — és vádlottja — maga a gróf, ügyésze egy bizonyos Metternich Kelemen, védője meg Kossuth Lajos.

A szertartás során azonban Kossuth egy kicsit ügyessé is változik, sőt a vádlott is azzá lesz, amikor szomorú szigorral kénytelen megállapítani, hogy Metternich öccsellenciája igen ügyesen (néha már-már elkápráztatón) képviselt egy nagyon rossz ügyet, Kossuth szerkesztő úr viszont időnként rossz és türelmetlen taktikával küzdött a jóért.

Nem mondható mindig is mindenben óriásnak az a férfi, aki élőknek látja az árnyakat, és gyakran nem tud mit kezdeni a valóban elevenekkel. A törpéket és a törpéségeket azonban akkor is felismeri, ha azok esetleg óriásuniformisban parádézhatnak. És mert nem akarja megenni a férgeseket — lásd, például, a játékok egyik leggyilkosabb dialógusát, Széchenyi eszmecserejét az árnyék előbúvó (ám élőknek is elfogadható) Kecskeméthy Auréllal, a cenzori hivatal vállalt hírlapíróval — inkább hagyja, hogy megegyék a férgesek...

De vajon tényleg csak férges leselkedtek művére, csak törpék sündörögtek az idős, megtört idegzetű, de szellemében még mindig dinamikus Széchenyi körül? Dürrenmatt Romulusától nem kérhetjük számon a tyúktenyészetet a császári palotában, mert a játékok, amelynek közegében hőseit mozgatja, végig groteszk, tragikusan groteszk. Eörsi azonban dokumentált hitelesség keretben mozgatja hőseit,

akit — és ez a fontosabb! — nemcsak a saját múltja érdekli, hanem mások jövője is. És ehhez a jövőhöz — történelmileg is, és jelképesen is — hozzátartozik Deák Ferenc is, Eötvös József is, de akár az idősebbik Andrássy Gyula is. Az a Széchenyi Béla, aki Eörsi színpadán jár, nem a holnap, hanem már a holnapután. És bármennyire bravúros is a temetés, s vele egy hamis, álszent Széchenyi-kultusz megjelenítése, azt azért kár feledni, hogy Széchenyi először Arany János siratta el, és nem Babarcai báró. Az már külön téma — vagy legalábbis külön, s félreérthetetlen utalás dolga —, hogy miként laposították közhellyé a Babarcai Arany feljajdulását, hogy miként jutott Széchenyi (és Deák) öröksége egy Tisza Kálmán kezére...

A különböző — gyakran igen szellemesen megoldott — játékok az idővel és a tudattal élvezetesebbek. (Telitalálat, ahogyan a szerző például Goldbergben Freudot „előlegezi”.) Elfogadható, hogy Eörsi Széchenyije látványos gondolatosságával vivja harcait egy sor dilemmával, amelyek 1860-ban valóban léteztek, és amelyek később is jelentkeztek a hol tragikus, hol groteszk évtizedek során. Elfogadhatatlan azonban, hogy a történelmi Széchenyi nem látott halála előtt semmiféle alternatívát műve és hazája számára. És főleg azzal kell vitázni, hogy a nézőt — aki a színpadra vitt Széchenyi szuggesztív segítségével a saját árnyaival való szembesítésre szólítattik fel — a szerző egy kicsit már eleve leinti: nem sokra jutsz, ha vizsgálod magad!... Igenis, mindig kegyetlen önvizsgálatra van szükség. Az ember azonban illúzióival, és ne hiteivel, reményeivel legyen kegyetlen.

Kitűnő előadásban játssza a színház a problémáktól nem mentes, de érdekes és minden értelemben szellemes játékot. Horvai István nem tehet a kissé lassú expozícióról; ahol csak módja volt rá, a rendezés bebizonyította, hogy „intellektuáliszkodás” nélkül, lélektani, lelki motivációkat nem mellőzve is lehet intelligens színházat csinálni. Remek Lakner László díszletképe, az álló faliorákkal, az árnyakat rejtő könyvekkel, az egész szobának az „igazi” Döblingtől látszólag elzárt (s mégis azt sejtető) atmoszférájával.

Egészében véve kitűnő a színészgárda is, élén a Széchenyit alakító Várkonyi Zoltánnal, aki el tudott szakadni Timár József és Bessenyei Ferenc patinássá lett Széchenyi-megszemélyesítéseitől és saját, ifjúkori Pirandello-alakítása csábításától is. Mellőzte ezeket az árnyakat, csak azokkal törődött, amelyek a színpadon szerepelnek.

Igen kiváló Tahi Tóth László Goldberg doktorja is. A neurozisz teljes regiszterén játszó színész ezúttal olyan embert formál, akinek mindig azt kell parodizálnia, hogy ő nem parodizált senkit. Mádi Szabó Gábor viszont a titkár Kiss Mártonként olyan embert játszik kitűnően, aki sokkal boldogabb és „kiegyensúlyozottabb” a folyton kényszerképzeteire gondoló doktornál: egy teljes örültet, akinek már fogalma sincs sem kényszerből, sem képzetről. Nagyon tetszett Tordy Géza Kecskeméthy Aurélya: finoman ironizálta azt a típust, aki (ellentétben Széchenyivel, akinek holtan sincs veszténivalója, hiszen ő Széchenyi) joggal félti az állását, hiszen ő csak Kecskeméthy. (Tordy — a darab szellemében — nem egészen a történelmi Kecskeméthy, a híres „Kákay Aranyos”-t formálta meg, aki bizonyultabb, s több vonatkozásban pozitívabb képlet volt.)

Jól szolgálta az előadást Bulla Elma Crescence-je, Páger Antal furcsa ápolója, Farkas Antal még furcsább ápolója, és Nagy István apró gesztusokból összetett Brach inasa. Egy törpe egzisztencia, aki azonban nem törpe lelkiileg. Somogyvári Rudolf Babarcaija gondosan kimunkált alakítás, és Benkő Gyula Metternichként olyan árnyat mutatott, akivel számolni kell.

Antal Gábor

Október 28

Miskolcon november 4-én, 5-én és 6-án a Magyar-Szovjet Baráti Társaság, a KISZ központi bizottsága és a miskolci tanács művészeti és propagandairódája megrendezi az orosz-szovjet költészet és próza fesztiválját. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója alkalmából készült rendezvényesorozat, az Auróra '73 megnyitó ünnepsége november 4-én lesz Miskolcon, a Molnár Béla Ifjúsági Házban.

Van Fótón, a homokon, egy holdfényű ház, ahol senki sem fordulhat meg anélkül, hogy meg ne kóstolná a gazda borát vagy almáját. Németh Kálmán szobrászművész lakik e főtá házában. Bár készített szobrot márványból, kőből és bronzból is, szerelmes materiája a fa. Fából faragta életműve lényeges részét. Lakásában minden fából van, sehol egy vaszög vagy egy vaskapocs. A fa maga nyugodt formákra készíti a vést. Van egy Zrínyi-portréja, amelyen az arc minden feszéges vonása a fa kergéből bujt elő. Petőfi-arcaképen a fa egygyűrűi uralkodnak. Jézus sokfajta megörökítését a fa alázatos átvétele hozta létre, azonosodás az anyag törvényével. Vonalai gyakran a szokványos realizmus határára járnak, aztán hirtelen fölvilágulnak, szimbólummá, emlékeztetéssé válnak, magasba emelik a faragott testet. Minden műve ilyen érzékletes. Németh Kálmán most hetven éves. A főtá homokon álló, szövevel befuttatott múzeumházhoz és gazdájához illik a Főtá dal óhajai: „felderüljön arca, mint a napfény vész után”. (SZ. R.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új kerületi fiókkönyvtárat avat október 29-én, hétfőn Soroksárott. Az új könyvtárépületben a huszonnolcezer kötet mellett helytörténeti gyűjtemény és egy kiállítóterem is helyet kapott.

Járai Rudolf fotóiból kiállítás nyílik meg november elsején az MTI Vadas Ernő kiállítási termében.